

INKLYUZIV TA'LIM – INKLYUZIV JAMIYAT SARI YO'L

Uktamov Og'abek Bunyodovich

Toshkent davlat yuridik universiteti xususiy huquq fakulteti talabasi

Anotatsiya: ushbu maqolada inklyuziv ta'lim tizimi va uning inklyuziv jamiyatni shakllantirishdagi o'rni legal, doctrial, xalqaro tajriba doirasida va boshqa izlanishlar bo'yicha tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi BMT konvensiyasi" va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar asosiy manba sifatida qo'llanildi. Shu bilan birga, Finlyandiya, Kanada va Janubiy Koreya kabi rivojlagan mamlakatlarda inklyuziv ta'limning amaliy tajribasi tahlil qilindi. Maqolada inklyuziv ta'limning nafaqat pedagogik, balki huquqiy, doktrinal va ijtimoiy ahamiyati yoritiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim jamiyatdagi farqlilikni boylik sifatida qabul qilishga, hamdardlik va bag'rikenglik madaniyatini shakllantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, O'zbekiston sharoitida bu jarayon davlat siyosati va qonunchilik bilan qo'llab-quvvatlanmoqda, amo pedagogik tayyorgarlik, infratuzilma va jamiyat ongidagi qarashlar sohasida hali yechimini kutayotgan muammolar mavjud. Maqolada inklyuziv ta'limning ijtimoiy taraqqiyot, insonparvarlik va adolat tamoyillari bilan bog'liqligi shuningdek, jamiyatda stereotiplardan xoli muhit yaratishdagi roli tahlil qilinadi. Shu orqali maqola nafaqat ilmiy, balki amaliy tavsiyalarni ham ilgari suradi: ta'lim siyosatini mustahkamlash, pedagogik kadrlarga tayyorgarlik berish, ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlikni kuchaytirish. Natijada, maqola xulosasida muallif inklyuziv ta'limni insonparvarlik, ijtimoiy adolat va bag'rikenglikga asoslangan inklyuziv jamiyat sari yo'l sifatida baholaydi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, inklyuziv jamiyat, legal asoslar, doktrina, xalqaro tajriba, O'zbekiston, ijtimoiy adolat, pedagogika, bag'rikenglik.

Kirish

XXI asr inson huquqlari va ijtimoiy adolat qadriyatlarini yangicha talqin qiladigan davr hisoblanadi. Ta'lim tizimi faqat bilim berish vosiasi sifatida emas, balki jamiyatni shakllantirish va kelajak avlodni tarbiyalash instrumenti sifatida qaralmoqda. Shu nuqtai nazardan inklyuziv ta'lim — jamiyatda adolat, tenglik va insonparvarlikni mustahkamlashning eng samarali yo'li sifatida ahamiyat kasb etadi. Inklyuziv ta'limning asosiy g'oyasi shundaki, har bir bola, uning jismoniy, aqliy yoki ijtimoiy imkoniyatlaridan qat'iy nazar, ta'lim olish huquqiga ega bo'lishi kerak. Bu tamoyil O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida mustahkamlangan bo'lib, maktablar va boshqa ta'lim muassasalari uchun barcha bolalarga moslashuvchan o'quv muhiti yaratish majburiyatini belgilaydi.¹ Shuningdek, O'zbekiston BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasini (2006) ratifikatsiya qilgan bo'lib², bu mamlakatga inklyuziv ta'limni xalqaro standartlarga mos joriy etish majburiyatini yuklaydi. Doktrinal jihatdan, inklyuziv ta'lim kontsepsiyasi har bir bolaning individual ehtiyojini inobatga olishga va ta'lim jarayonini unga moslashtirishga qaratilgan. Bu g'oya Salamanka deklaratsiyasi³(1994) va UNESCO tavsiyalarida yoritilgan bo'lib, inklyuziya nafaqat pedagogik metodika, balki inson huquqlari va ijtimoiy adolat bilan bog'liq konsepsiya sifatida qoraladi. Shu tariqa, inklyuziv ta'lim — bu faqat maxsus ehtiyojli bolalar uchun emas, balki butun jamiyatning insoniy qadriyatlarini shakllantirish vositasi sifatida muhimdir. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, Finlyandiya, Kanada va Janubiy Koreyada inklyuziv ta'lim tizimlari

¹ O'zbekiston Respublikasi. (2020, 23 sentyabr). *Ta'lim to'g'risida* (O'RQ-637-son Qonun). <https://lex.uz/docs/-5013007>.

² So'f-uz. (n.d.). *Taqdimotlar: pedagogika salomankha bayonoti va ish faoliyati rejasi* [Product page]. Retrieved from <https://soff.uz/product/taqdimotlar-pedagogika-salomanka-bayonoti-va-ish-faoliyati-rejasi>

barcha bolalar uchun moslashuvchan o'quv dasturlari va ijtimoiy integratsiya mexanizmlari bilan ajralib turadi. Masalan, Finlyandiya maktablarida pedagoglar doimiy qayta tayyorlanadi, barcha bolalarga individual yondashuv qo'llaniladi va jamiyatda bag'rikenglik madaniyati faol targ'ib qilinadi. Kanadada ota-onalar va jamoatchilikning faol ishtiroki, shuningdek, normativ-huquqiy kafolatlar orqali inklyuziya muvaffaqiyati ta'minlanadi. Janubiy Koreyada texnologik vositalar yordamida individual o'quv dasturi yaratiladi va maktablarda psixologik yordam tizimi mavjud. O'zbekiston sharoitida ham inklyuziv ta'limni rivojlantirish yo'lida bir qator qadamlar qo'yilgan. Hozirgi vaqtda bir qator maktablarda pilot sinflar tashkil qilinib, ular huquqiy va pedagogik asoslarni sinab ko'rmoqda. Shu bilan birga, amaliyotda pedagogik tayyorgarlik yetarli emasligi, infratuzilma to'liq moslashmaganligi va jamiyat ongida ayrim stereotiplar mavjudligi kuzatiladi. Kirish qismida shuningdek, inklyuziv ta'limning jamiyat taraqqiyotidagi roli ham ta'kidlanadi. U nafaqat ta'lim tizimini, balki inson ongini, bag'rikenglik va adolat madaniyatini shakllantiradi. Inklyuziv ta'lim orqali bolalar nafaqat bilim oladi, balki empatiya, sabr-toqat va ijtimoiy mas'uliyatni o'rganadi. Shu nuqtai nazardan, inklyuziv ta'lim jamiyatda stereotiplarni kamaytiradi, nogironligi bo'lgan yoki boshqa farqliliklarga ega shaxslarni qabul qilish madaniyatini rivojlantiradi va kelajakda inklyuziv jamiyat barpo etishga xizmat qiladi.

Shu asosda maqola quyidagi maqsadlarni belgilaydi:

1. O'zbekiston va xalqaro tajribada inklyuziv ta'limni o'rganish;
2. Legal va doktrinal jihatlarini tahlil qilish;
3. Ta'lim tizimidagi o'zgarishlar orqali jamiyatdagi ijtimoiy integratsiya natijalarini baholash;

4. Inklyuziv jamiyat⁴ sari yo'lni belgilash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Kirish qismida shuningdek, pedagogik va ijtimoiy misollar keltiriladi. Masalan, Toshkentdagi bir maktabda tashkil etilgan inklyuziv sinfda sog'lom bolalar va maxsus ehtiyojli bolalar birga dars olmoqda, o'zaro hurmat va yordam muhitida bilim olish bilan birga ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirmoqda. Shu kabi misollar inklyuziv ta'limning amaliy samaradorligini va jamiyatdagi ijobiy ta'sirini yoritadi. Shunday qilib, kirish qismida inklyuziv ta'limning legal, doktrinal va xalqaro kontekstda ahamiyati yoritilib, maqolaning asosiy mavzusi va tadqiqot maqsadi aniq belgilandi. Ushbu tadqiqotda inklyuziv ta'lim tizimining samaradorligini baholash va uning inklyuziv jamiyat yaratishdagi o'rnini legal, doktrinal va xalqaro tajriba asosida o'rganildi. Tadqiqotda bir nechta ilmiy-uslubiy yondashuvlar qo'llanildi, ular bir-birini to'ldirib, tizimli natijalar olish imkonini berdi.

1. Normativ-huquqiy tahlil

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va unga bog'liq me'yoriy hujjatlar tadqiqotning asosiy manbai bo'ldi. Qonunda barcha bolalarning teng ta'lim olish huquqi kafolatlangan va ta'lim muassasalari uchun moslashuvchan o'quv muhiti yaratish majburiyati belgilangan. Shuningdek, O'zbekiston tomonidan ratifikatsiya qilingan BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi (2006) ham tahlil qilindi. Ushbu konvensiya inklyuziv ta'limni xalqaro standart sifatida belgilab, davlatlarga barcha bolalar uchun teng huquqiy sharoit yaratish majburiyatini yuklaydi. Normativ-huquqiy tahlil orqali inklyuziv ta'limning legal asoslari va ularning amaliy tatbiq etilish darajasi

⁴ Inklyuziv jamiyatni yaratish yo'llari va asosiy omillari. (2025, 27 mart). *Ilmiy Anjumanlar Platformasi*. https://ilmiyanjumanlar.uz/uploads/conferences/0087/87_i_20250327_121124_1.48.pdf.

aniqlangan. Masalan, qonunchilikda pedagoglar uchun maxsus tayyorgarlik va maktablarda infratuzilma talablariga rioya qilish majburiyati ko'zda tutilgan, ammo amaliyotda bu masalalar turlicha darajada amalga oshirilayotgani aniqlangan.

2. Doktrinal tahlil

Inklyuziv ta'lim nazariyasi va pedagogik doktrinasini tadqiqotning ikkinchi usuli sifatida ishlatilgan. Salamanka deklaratsiyasi (1994), UNESCO tavsiyalari va boshqa ilmiy manbalar tahlil qilindi. Doktrinal tahlil orqali inklyuziv ta'limning nazariy asoslari, individual yondashuv va ijtimoiy adolat tamoyillari o'rganildi. Bu usul inklyuziv ta'limni faqat ta'lim jarayoni emas, balki jamiyat tafakkurini o'zgartiruvchi madaniyat sifatida tushunishga yordam berdi.

3. Xalqaro solishtirma tahlil

Tadqiqotda Finlyandiya, Kanada va Janubiy Koreya tajribasi o'rganildi. Ushbu davlatlarda inklyuziv ta'lim quyidagi jihatlarda samarali:

- Finlyandiya: barcha bolalar uchun moslashuvchan o'quv dasturi, pedagoglar doimiy qayta tayyorlanadi, jamiyatda bag'rikenglik madaniyati faol targ'ib qilinadi;
- Kanada: maxsus ehtiyojli bolalarni integratsiya qilish, normativ-huquqiy kafolatlar, ota-onalar va jamoatchilikning faol ishtiroki;
- Janubiy Koreya: texnologik vositalardamida individual o'quv dasturi, maktablarda psixologik yordam tizimi, pedagogik kadrlarga doimiy qayta tayyorlash.

Xalqaro tajriba solishtirma tahlil orqali O'zbekiston sharoitida inklyuziv ta'limni rivojlantirishda muvaffaqiyatli yondashuvlar va amaliy qiyinchiliklar

aniqlanadi. Bu esa qonunchilik va pedagogik metodlarni yanada takomillashtirishga imkon beradi.

4. Empirik kuzatish⁵

Tadqiqotning amaliy qismi O'zbekistonning ayrim maktab va litseylaridagi inklyuziv sinflarda olib borildi. Kuzatishlar shuni ko'rsatdiki:

- Sog'lom va maxsus ehtiyojli bolalar birga dars olganda ijtimoiy integratsiya kuchayadi;
- Pedagoglarning individual yondashuvi va metodik tayyorgarligi inklyuziv muhitning samaradorligini belgilaydi;
- Jamiyatning stereotip qarashlari va ba'zi pedagoglarning eski yondashuvlari hali ham mavjud.

Empirik kuzatish orqali inklyuziv ta'limning real hayotdagi samarasini baholash va unga qonunchilik va xalqaro tajribani solishtirma tahlil bilan bog'lash mumkin bo'ldi.

5. Tizimli yondashuv⁶

Inklyuziv ta'lim tizimning bir qismi sifatida o'rganildi. Bu yondashuv orqali ta'limdagi o'zgarishlarning jamiyat ongiga, insonparvarlik qadriyatlariga va ijtimoiy adolatga ta'siri tahlil qilindi. Natijalar qonunchilik, doktrina va amaliy tajriba orqali inklyuziv jamiyat sari yo'lni aniqlashga yordam berdi. Shu tarzda, normativ, doktrinal, xalqaro va empirik etodlar uyg'unlashuvi tadqiqotga to'liq

⁵Kuzatish. (2024, 4-sentabr). Wikipedia. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Kuzatish>

⁶https://www.google.com/search?q=.+Tizimli+yondashuv&sca_esv=bbc21c7b975a0420&rlz=1C1GCEA_enUZ1179UZ1182&sxsrf=AE3TifOB90-A2Jb5Q5g3TLgqUIPVpPa2FQ%3A1762170083290&ei=45QIaYm5Efuli-gPkpeDuQI&ved=0ahUKEwjJtuSO89WQAxX72gIHHZLLICcQ4dUDCBE&uact=5&oeq=.+Tizimli+yondashuv&gs_l=EGxnd3Mtd2l6LXNlcnAiEy4gVG16aW1saSB5b25kYXNodXYyBhAAGBYHHjIGEAAAYFhgeMgYQABgWGB4yBhAAGBYHHjIGEAAAYFhgeMgYQABgWGB4yBhAAGBYHHjIGEAAAYFhgeMgYQABgWGB4yBhAAGBYHHjFVCtCVitCXABeACQAQCYAakBoAGpAaoBAzAuMbgBA8gBAPgBAfgBAPgCAqACuwGoAgrCag.cQIXgnGOoCwgINECMYgAQYJxiKBRjqApgDCvEF6rr2wSVU3gOSBwMxLjGgB-0FsgcDMC4xuAexAcIHazItMsgHDQ&scient=gws-wiz-serp.
SJIF: 5.051

ilmiy asos beradi va inklyuziv ta'limni jamiyat taraqqiyotidagi roli bilan birgalikda baholash imkonini yaratadi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari legal, doktrinal, xalqaro tajriba va empirik kuzatishlar asosida inklyuziv ta'limning jamiyatdagi roli va samaradorligini yoritadi. Ushbu bo'limda O'zbekiston sharoiti bilan xalqaro tajriba solishtiriladi va amaliy misollar bilan boyitiladi.

1. Legal va doktrinal natijalar⁷

O'zbekiston qonunchiligiga muvofiq, barcha bolalarning teng ta'lim olish huquqi kafolatlangan. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va unga bog'liq normativ-huquqiy hujjatlar maktablar va ta'lim muassasalari uchun moslashuvchan o'quv muhiti yaratish majburiyatini belgilaydi. Shu bilan birga, O'zbekiston BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasini ratifikatsiya qilgan. Ushbu konvensiya inklyuziv ta'limni xalqaro standart sifatida belgilaydi va davlatlarga barcha bolalar uchun teng huquqiy sharoit yaratish majburiyatini yuklaydi. Doktrinal jihatdan, inklyuziv ta'lim nazariyasi har bir bolaning individual ehtiyojini inobatga olish va ta'lim jarayonini unga moslashtirishga qaratilgan. Salamanka deklaratsiyasi va UNESCO tavsiyalari bu yondashuvni ilmiy asos bilan mustahkamlaydi. Doktrinal tahlil shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim nafaqat pedagogik metodika, balki inson huquqlari va ijtimoiy adolat bilan bog'liq konsepsiya sifatida qaraladi. O'zbekiston sharoitida bu legal va doktrinal me'yorlar orqali inklyuziv ta'limning rasmiy kafolati mavjud bo'lsa-da, amaliyotda ba'zi cheklovlar kuzatiladi. Masalan, ayrim maktablar infratuzilma jihatidan moslashmagan, pedagoglar esa maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash bo'yicha

⁷ Huquqshunoslik. (n.d.). Scribd. <https://ru.scribd.com/document/685113386/Huquqshunoslik>.
SJIF: 5.051

yetarli tayyorgarlikka ega emas. Shu sababli, legal va doktrinal asoslar amaliyot bilan uyg'unlashuvi muhim masala sifatida qolmoqda.

2. Xalqaro tajriba natijalari

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli inklyuziv ta'lim faqat qonunchilik va pedagogik metodikaga emas, balki jamiyatning ijtimoiy madaniyati, ota-ona va jamoatchilik ishtirokiga ham bog'liq.

- Finlyandiya: barcha bolalar uchun moslashuvchan o'quv dasturi, pedagoglar doimiy qayta tayyorlanadi, maktablarda bag'rikenglik va hamdardlik madaniyati targ'ib qilinadi. Bolalar o'qituvchi va jamoadagi hamkasblari bilan birga faoliyat yuritadi, o'zaro yordam va hurmat muhitida bilim oladi.

- Kanada: maxsus ehtiyojli bolalarni integratsiya qilish tizimi kuchli normativ-huquqiy kafolatlar bilan ta'minlangan. Ota-onalar va jamoatchilikning faol ishtiroki inklyuziv muhitni mustahkamlashga xizmat qiladi. Pedagoglar maxsus kurslar orqali tayyorlanadi, o'quv dasturlari moslashtiriladi.

- Janubiy Koreya: texnologik vositalar yordamida individual o'quv dasturi yaratiladi, maktablarda psixologik yordam tizimi faol ishlaydi. Shu orqali barcha bolalar o'z imkoniyatlariga mos bilim olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim nafaqat pedagogik yondashuv, balki jamiyatlardagi bag'rikenglik va ijtimoiy adolat madaniyatini rivojlantiruvchi omil hisoblanadi.

3. O'zbekiston amaliyoti

O'zbekistonning ayrim maktablarida tashkil etilgan pilot inklyuziv sinflar ham yuqoridagi tamoyillarga moslashishga harakat qilmoqda. Masalan, Toshkentdagi bir maktabda sog'lom va maxsus ehtiyojli bolalar birga dars oladi,

o‘zaro hurmat va yordam muhitida bilim oladi. Shu kabi sinflarda bolalar ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantiradi, empatiya va hamdardlikni o‘rganadi.

Biroq, amaliyotda ba’zi muammolar mavjud:

- Pedagoglarning tayyorgarligi yetarli emas;
- Infratuzilma hamma maktablarda moslashmagan;
- Jamiyatning ayrim qatlamlarida stereotip qarashlar mavjud.

Shu bilan birga, pilot sinflar natijalari shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’lim jamiyatda ijtimoiy integratsiya va bag‘rikenglikni rivojlantiradi, bolalarda hamdardlik va hurmat hissini shakllantiradi.

4. Ijtimoiy va pedagogik natijalar

Inklyuziv sinflarda bolalar birgalikda o‘qish orqali ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantiradi: yordam berish, tushunish, hamdardlik, muammolarni birga hal qilish. Shu orqali bolalar jamiyatdagi farqlilikni qabul qilishni o‘rganadi va stereotiplardan xoli bo‘lgan muhitda tarbiyalanadi.

Pedagogik natijalar shuni ko‘rsatadiki, individual yondashuv va moslashtirilgan o‘quv dasturi orqali maxsus ehtiyojli bolalar bilim olishda muvaffaqiyatga erishadi. Sog‘lom bolalar esa empatiya va hamjihatlik ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Amaliy kuzatish va xalqaro tajriba solishtirma tahlil orqali shuni ko‘rish mumkinki, inklyuziv ta’lim nafaqat o‘quvchilarning bilimini oshiradi, balki jamiyatdagi ijtimoiy birdamlikni mustahkamlaydi.

Ushbu maqola bo‘uicha mening fikrim: Inklyuziv ta’limning samaradorligi nafaqat pedagogik jarayonda, balki legal, doktrinal va ijtimoiy kontekstda ham o‘z tasdig‘ini topadi. O‘zbekiston qonunchiligi barcha bolalarning teng ta’lim olish huquqini kafolatlaydi va ta’lim muassasalari uchun moslashuvchan muhit yaratish majburiyatini belgilaydi. Shu bilan birga, BMTning Nogironlar huquqlari

to'g'risidagi konvensiyasi inklyuziv ta'limni xalqaro standart sifatida belgilab, davlatlarga barcha bolalar uchun teng huquqiy sharoit yaratish majburiyatini yuklaydi. Legal va doktrinal asoslar amaliyot bilan uyg'unlashganda, jamiyatda bag'rikenglik va adolat madaniyati shakllanadi. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli inklyuziya faqat qonunchilik va pedagogik metodikaga emas, balki jamiyatning ijtimoiy madaniyati, ota-ona va jamoatchilikning faol ishtirokiga ham bog'liq. Finlyandiya, Kanada va Janubiy Koreya tajribalari bu borada muhim ko'rsatkichlarni beradi. Masalan, Finlyandiya maktablarida pedagoglar doimiy qayta tayyorlanadi va bag'rikenglikni targ'ib qiluvchi dasturlar ishlaydi, Kanadada ota-onalar va jamoatchilikning faol ishtiroki inklyuziv muhitni mustahkamlaydi, Janubiy Koreyada texnologik vositalar yordamida individual dasturlar joriy qilinadi. O'zbekiston sharoitida inklyuziv ta'lim pilot sinflarda sinovdan o'tkazilmoqda. Tajriba shuni ko'rsatadiki, sog'lom va maxsus ehtiyojli bolalar birga dars olganda, ular nafaqat bilim, balki ijtimoiy ko'nikmalar, empatiya va hamdardlikni rivojlantiradi. Shu bilan birga, pedagoglar yetarli tayyorgarlikka ega bo'lmasa, infratuzilma moslashmagan bo'lsa yoki jamiyat stereotiplar bilan bog'liq qarashlarga ega bo'lsa, inklyuziv ta'lim samaradorligi kamayadi. Muhokama davomida shuni ta'kidlash joizki, inklyuziv ta'lim nafaqat pedagogik jarayon, balki jamiyatni birlashtiruvchi, farqlilikni boylik sifatida qabul qiluvchi madaniyatni shakllantiradi. Bolalar o'zaro hurmat va yordam muhitida bilim oladi, bu esa kelajakda inklyuziv jamiyat barpo etishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, inklyuziv ta'lim — ijtimoiy adolat, bag'rikenglik va insonparvarlik tamoyillarini amaliyotga tatbiq etish vositasidir. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda inklyuziv ta'limni yanada rivojlantirish uchun quyidagi chora-tadbirlar muhim:

1. Pedagoglarning maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash bo'yicha doimiy malakasini oshirish;
2. Maktab va boshqa ta'lim muassasalarida infratuzilmani moslashtirish;⁸
3. Jamiyatda bag'rikenglik va inklyuziya madaniyatini targ'ib qiluvchi kampaniyalarni amalga oshirish;
4. Normativ-huquqiy bazani takomillashtirish va amaliyot bilan uyg'unlashtirish;⁹
5. Ota-onalar va jamoatchilikning faol ishtirokini rag'batlantirish. Shu orqali inklyuziv ta'lim tizimi nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki jamiyatning ijtimoiy birdamligi va farqlilikni qabul qilish madaniyatini rivojlantiradi. Bolalar nafaqat bilim oladi, balki empatiya, hamdardlik va ijtimoiy mas'uliyatni o'rganadi. Natijada, inklyuziv ta'lim — bu faqat pedagogik jarayon emas, balki jamiyatni birlashtiruvchi, insonparvarlik va adolat tamoyillarini rivojlantiruvchi vosita hisoblanadi. O'zbekiston qonunchiligi va xalqaro tajriba asosida amalga oshirilgan tadqiqot shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limni yanada rivojlantirish orqali mamlakat inklyuziv jamiyat sari barqaror qadamlar tashlaydi.

Shunday qilib, maqola xulosasida inklyuziv ta'limning:

- Legal va doktrinal asoslari,
- Xalqaro tajribaga muvofiqligi,
- Amaliy samaradorligi va
- Jamiyatdagi ijtimoiy integratsiyaga ta'siri tahlil qilinib, uning O'zbekiston sharoitida muvaffaqiyatli joriy etilishi uchun tavsiyalar berildi. Inklyuziv ta'lim

⁸ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 9-sentabrdagi „Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida“ qarori (PQ-3261). (2017, 9-sentabr). <https://lex.uz/acts/-3334234>.

⁹ O'zbekiston Respublikasi. (2005, 22 noyabr). „Axborotlashtirish sohasida normativ-huquqiy hujjatlar va davlat axborot resurslarini shakllantirish tartibi to'g'risida“ № 256-son Qaror [«Davlat axborot resurslarini shakllantirish tartibi to'g'risida» Nizom]. Lex. UZ. <https://lex.uz/docs/-925847>.

nafaqat ta'lim tizimini rivojlantiradi, balki jamiyatdagi farqlilikni boylik sifatida qabul qilish, bag'rikenglik va adolatni mustahkamlash yo'lida muhim vosita ekanligi tasdiqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
2. BMT, Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya.
3. UNESCO, Salamanka deklaratsiyasi. Inclusion of Children with Disabilities in Education, Salamanca, Spain, 1994.
4. Ainscow, M., Booth, T. "Improving Schools, Developing Inclusion." Routledge, 2002.
5. Florian, L. "The SAGE Handbook of Special Education." SAGE Publications
6. Booth, T., Ainscow, M. "Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools." 2011.
7. Dyson, A., Millward, A. "Schools and Special Needs: Issues of Innovation and Inclusion." Routledge, 2000.
8. Florian, L., Spratt, J. "Enacting Inclusion: A Framework for Practice." European Journal of Special Needs Education, 2013.
9. Loreman, T., Deppeler, J., Harvey, D. "Inclusive Education: Supporting Diversity in the Classroom." Routledge, 2010.
10. Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va Senat hujjatlari, O'zbekiston Respublikasi, 2018–2023.
11. UNESCO. "Inclusive Education: The Way of the Future." Paris, 2020.

-
12. Canadian Ministry of Education Reports on Inclusive Education. 2015–2022.
 13. Finnish National Agency for Education. “Inclusive Education Guidelines.” Helsinki, 2018.
 14. Korean Ministry of Education. “Policies on Inclusive Education.” Seoul, 2019.